

Friesche Zilversmidkunst.

Een inleiding tot de studie hiervan.

OKS

Ottema-Kingma Stichting

© 2022 OKS-transcriptie

Friesche Zilversmidkunst.

Een inleiding tot de studie hiervan.

In de bekendste geschiedenis van het Friesche zilverwerk, die door S. H. M. van der Meulen is geschreven, wordt de Friesche zilverwerkzaamheid in de 17de eeuw als een der meest ontwikkelde in Europa beschreven. Het is niet alleen de kunst van het zilverwerk, maar ook de kunst van het goudwerk, die in die tijd in Friesland een hoog ontwikkelingsstadium bereikten. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa. Het is een kunst die in Friesland een hoog ontwikkelingsstadium bereikten. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa.

De eerste kunst, die in het noordelijke gedeelte van het noordelijk deel van Europa is ontstaan, is de kunst van het zilverwerk. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa. Het is een kunst die in Friesland een hoog ontwikkelingsstadium bereikten. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa.

De eerste kunst, die in het noordelijke gedeelte van het noordelijk deel van Europa is ontstaan, is de kunst van het zilverwerk. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa. Het is een kunst die in Friesland een hoog ontwikkelingsstadium bereikten. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa.

De eerste kunst, die in het noordelijke gedeelte van het noordelijk deel van Europa is ontstaan, is de kunst van het zilverwerk. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa. Het is een kunst die in Friesland een hoog ontwikkelingsstadium bereikten. De Friesche zilverwerkzaamheid is een der oudste en meest ontwikkelde kunstvormen in Europa.

Friesche Zilversmidkunst.

Een inleiding tot de studie hiervan.

In de hedenmiddag gehouden vergadering van het „Friesch Genootschap“ heeft de heer N. Ottema een voordracht gehouden, ter inleiding tot de studie van de Friesche zilversmidkunst. Gaarne geef ik gevolg, zoo ving hij aan, aan het verzoek van het bestuur van het Friesch Genootschap om iets te zeggen over een van de vele onderwerpen, die met de Friesche kunstgeschiedenis en met de voortbrengselen daarvan in ons museum in nauw verband staan. Het is daarbij niet mijne bedoeling om een compleet overzicht te geven, doch wil ik slechts enkele grepen doen uit het rijke onderwerp, dat ik hier gekozen heb. Misschien zal, wat ik te zeggen heb, voor hem, die belang stelt in de Friesche kunstgeschiedenis en die mogelijkterwijs zelf of in zijne familie een stuk oud Friesch zilver bezit, van eenig belang zijn.

De aankoop van een gedreven zilveren reliquiehouder van den Leeuwarder zilversmid Johannes van der Lely, door mij, in mijn kwaliteit van tijdelijk directeur van het Friesch Museum, bewerkstelligd, was de aanleiding om mijn bijzondere aandacht aan de oude Friesche zilversmidkunst te wijden. Bij mijne nasporingen op dit gebied was het geluk mij dienstig, zoodat ik in den korten tijd van mijn waarnemend directeurschap verscheidene aanwinsten op dit gebied kon verkrijgen. Dit zijn niet alleen voortbrengselen van bedoelde oude kunst, doch vooral ook gegevens van archivalischen aard en andere, verband houdende met oude technieken van het bedrijf. Deze aanwinsten, die vele honderden voorwerpen omvatten, zijn voor de geschiedenis van de Friesche zilversmidkunst van groot belang. Waar het Friesch Museum reeds in het bezit, was van een omvangrijke collectie zilversmidkunst, waaronder voorwerpen die kwalitatief tot het aller beste behoren van wat er ooit in Friesland gemaakt is, is ontegenzeggelijk ons museum voor degenen, die de Friesche zilversmidkunst willen bestudeeren, het aangewezen middelpunt geworden.

De eerste keer, dat in het openbaar de aandacht van het publiek op deze categorie van kunstnijverheid werd gevestigd, is geweest: de historische tentoonstelling, die in 1877 in het gebouw van de oude Friesche stadhouders op het Hofplein alhier gehouden werd. De voor dien tijd uitnemende catalogus, die van deze tentoonstelling werd gemaakt, is dan ook zeker voor dengeen, die hierin belang stelt, het aangewezen uitgangspunt. Een groot deel van wat toen verzameld was, b.v. alleen reeds een ruim 80-tal knottekistjes, is weer naar her en der verspreid, doch gelukkig is verreweg het allerbelangrijkste toen behouden en gemaakt tot de kern van de, thans in het Friesch Museum aanwezige, collectie. In den eersten catalogus van ons museum van 1880 vindt men dan ook reeds eene uitvoerige beschrijving o.a. van het door de voogden van het dr. Henricus-Poptagasthuis aan het museum in bruikleen gegeven zilver.

Een tweede tentoonstelling, die de studie van dezen tak van kunstnijverheid een belangrijke schrede in de goede richting deed gaan, was die, speciaal aan dit onderwerp gewijd en in 1900 in het Friesch Museum gehouden. Deze tentoonstelling ging uit van het Friesch Genootschap en van de Vereniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer.

De van deze tentoonstelling door de bestuursleden van het Friesch Genootschap, mr. P.C.J.A. Boeles en S. Wigersma Hzn., samengestelde catalogus bewijst ons reeds, dat de kennis van ons zilverwerk toen niet onbelangrijk was vooruitgegaan. Deze tentoonstelling, waarvan ook nog in 1902 door het Friesch Genootschap een plaatwerk is uitgegeven, heeft zeer zeker meerderen opgewekt hunne aandacht aan dit onderwerp te schenken en onder diegenen was ook de heer F.C. Bakkers, destijds zilversmid hier te Leeuwarden woonachtig. Deze heeft zich zeer veel moeite getroost door zijne onderzoekingen in verschillende steden van Friesland naar het Gildewezen van de zilversmeden. Het zal hem dan ook zeer zeker als een verdienste worden aangerekend, dat hij

in het Gildeboek van Sneek den sleutel vond, die ons het geheim van de op het zilverwerk geslagen jaarletters heeft onthuld. De gegevens hiervan heeft hij met een studie over het Poptazilver gepubliceerd in de Navorscher van 1911. De hieruit te putten kennis voor de dateering van ons zilverwerk samen met de merken der Leeuwarder zilversmeden voorkomende op het aan de gemeente Leeuwarden behoorend gildebord en welke merken in 1880 zijn gereproduceerd in Obreen's archief van Nederlandsche kunstgeschiedenis, vormt dan ook het tot nog toe nog steeds het beste hulpmiddel, waarmede Friesch zilverwerk is te determineeren.

In 1908 gaf mr. Boeles in zijn beknopten catalogus van het Friesch Museum de, tot dien datum gevonden, verdere gegevens omtrent dit onderwerp weer, waarbij reeds een aanvang was gemaakt met het methodisch bestudeeren der zilversmidkeuren en teekens. Meerdere gegevens, speciaal van het Leeuwarder Gilde, werden in 1914 algemeen eigendom, doordat mej. R. Visscher, eveneens bestuurslid van het Friesch Genootschap, in de Vrije Fries het 17e eeuwse leerlingenboekje van het Leeuwarder zilversmidgilde uitgaf. Ook mr. Boeles heeft zijn in 1900 opgevatte studie niet laten varen en gaf in 1921 in het tijdschrift „Oude Kunst” een artikel, speciaal over de in de 17e en 18e eeuw meest belangrijke Leeuwarder zilversmidfamilie, de Van der Lely's, welke studie voor een groot deel was gebaseerd, op het, door den Nederlandschen kenner van zilvermerken bij uitnemendheid, den heer E. Voet Jr. te Bloemendaal, verzamelde, doch nog niet uitgegeven materiaal. Deze gegevens werden ook in beknopten vorm natuurlijk, opgenomen in de in 1921 uitgegeven, Gids van het Friesch Museum.

Naast deze litteratuur, speciaal op Friesland betrekking hebbende, zal degen die dit onderwerp wil bestudeeren ook kennis moeten hebben van wat er in het algemeen over Nederlandsche zilversmidkunst is gepubliceerd. Tentoonstellingen op dit gebied zijn achtereenvolgens gehouden te Amsterdam in Arti et Amicitiae in 1880, te Utrecht in 1901 en te Amsterdam in 1919. Naar aanleiding van deze laatste tentoonstelling is door den heer Carel J.A. Begeer uitgegeven een rijk geïllustreerde inleiding tot de geschiedenis der edelsmeedkunst. Van den in ons rijksmuseum verzamelde zilversmidsschat, waaronder zich ook belangrijk Friesche stukken bevinden, is door dr. A. Pit een catalogus geschreven en een fraai geïllustreerd werk uitgegeven, terwijl door den heer K. Voet Jr. in 1912 een werk is uitgegeven over de merken der Amsterdamsche zilversmeden. De daarin toegepaste methode van het determineeren der verschillende merken en keuren wordt algemeen als de beste beschouwd.

Wie van deze litteratuur voldoende heeft kennis genomen, heeft reeds eenig inzicht in de zilversmidkunst onzer provincie gekregen.

Hij zal dan bemerkt hebben, dat voor de studie van deze kunst uit den archeologischen tijd, d.i. dus vóór het jaar 1000 n.C. het Friesch Museum zeer veel belangrijke voorwerpen bevat, die, aangevuld met wat er in het museum te Leiden van den Merovingischen goudschat uit de terp van Wieuwerd is verzeild, wel nagenoeg alles omvat wat er van deze kunst uit Friesland tot ons is gekomen.

Uit de vroege middeleeuwen is er zeer weinig bewaard gebleven, al lijdt het geen twijfel dat ook de kloosterbeschaving, van de 13e eeuw al, in Friesland zilveren voorwerpen voor kerkelijke doeleinden zal hebben geïmporteerd of tot de vervaardiging daarvan zal hebben opgewekt, zooals uit archivalische bronnen ook wel te bewijzen is. Dat er tot nog toe uit de Friesche terpen geen enkel stuk zilverwerk uit dien tijd is te voorschijn gekomen houdt misschien verband met den eenvoud van de kloosterlingen uit dien vroegen tijd. Uit de latere middeleeuwen en tot het begin van den nieuwen tijd zijn er enkele belangrijke stukken in het museum, als de beker afkomstig van Bozum uit het begin van de 16e eeuw, die het museum verkreeg door de goedgunstige beschikking

van zijn vroegeren conservator den heer C.H.F.A. Corbelijn Ballaerd en diverse drinkhoorns, waaronder speciaal te noemen is die uit 1397 van het „Sinte Antois ghilde” eene geestelijke broederschap te Stavoren.

Aan voorwerpen uit de 17e en 18e eeuw is ons museum zeer rijk. Een opsomming hiervan te geven is niet doenlijk en ook geheel overbodig, daar ieder, die hierin belang stelt, in de Poptazaal de belangrijkste voorwerpen bijeen kan vinden.

Voor leeken is het niet ondienstig eenig begrip te hebben over de oude, op het zilver geplaatste merken. Misschien is dit een opwekking voor menigeen om een hem in eigendom behorend stuk oud zilver beter te bezien en de opmerkingen waartoe dit bezien aanleiding mocht geven om aan het archief van ons museum te verstrekken, zoo mogelijk vergezeld van een foto van het in zijn bezit zijnde stuk.

Een volledig gemerkt oud stuk zal allicht een viertal merken dragen.

1. dat van het wapen van de provincie, zooals dat bij voorbeeld voor Friesland is de beide boven elkaar geplaatste vooruitziende loopende leeuwen en voor Holland een staande Leeuw. Dit merk hield verband met het aan het zilver toegekende keur.
- 2, dat van het stedelijk wapen, zooals dat voor Leeuwarden was een staande leeuw van een ander model dan de staande leeuw uit het Hollandsche wapen; voor Sneek de in het wapen van die stad voorkomende boven elkaar geplaatste drie kronen; voor Dokkum de halve maan met de drie sterren; voor Bolsward de dubbele adelaar; voor Harlingen het in vieren gedeelde wapen met St. Andreaskruisen en lelies; voor Amsterdam drie boven elkaar geplaatste kruisen met daarboven de Keizerskroon; voor Den Haag de ooievaar, enz.
3. De jaarletter, waarbij doorlopend een 20- à 22-tal letters van het alphabet werden gebruikt voor achtereenvolgende jaren, terwijl bijzondere kenmerken daarnaast aangaven in welke serie jaartallen de bewuste letter thuisbehoorde.
4. Het meesterteeken dat, zooals ik zei voor de Leeuwarder zilversmeden is aangegeven op het gildebord, maar dat voor de andere Friesche steden nog slechts zeer onvolledig bekend is. Soms komen hiernaast andere oude merken voor als een gekroonde O. Dikwijls echter ontbreken een of meer der genoemde merken. Mogelijk houdt zulks verband met het ontduiken der belasting door de gildebroeders. Het is echter niet uitgesloten dat hiervoor ook nog andere redenen zijn. In allen gevalle weten wij dat op klein zilver, dat vrij zeker van Frieschen oorsprong is, de provinciale en stedelijke teekens geregeld ontbreken.

De zigzaglijn, die op bijna elk oud stuk in de nabijheid van de merken voorkomt, is een gevolg van de oude wijze van keuren van het zilver. Het ter plaatse van die zigzaglijn uit den onderkant gestoken zilver was noodig voor het bepalen van het gehalte van het zilver. De volkswijsheid, dat deze zigzaglijn een teeken zou zijn dat in den Napoleontischen tijd van het stuk belasting was geheven, is een fabeltje.

De aanwinsten nu die het Friesch Museum heeft verkregen bestaan in de door den heer Bakkers welwillend afgestane gegevens die door hem verzameld in Leeuwarden, Sneek, Bolsward en Dokkum. Met zeer veel vlijt heeft de heer Bakkers de in die steden aanwezige gilstukken in een 10-tal cahiers gecopieerd en is het voor hem, die dit onderwerp bestudeert, een groot gemak al deze gegevens thans in het Friesch museum bijeen te vinden. Toen de heer Bakkers, die thans te Rijswijk woont, op mijn verzoek genegen bleek om zijne handschriften aan het museum af te staan, is onze amanuensis Draaisma naar hem toe geweest en is het zeer zeker ook mede aan diens oude vriendschappelijke relaties met den schenker te danken, dat deze ons zoo welwillend zijne hand-

schriften heeft afgestaan. Een woord van dank aan den heer Bakkers is hier zeer zeker wel op zijn plaats.

De andere groep gegevens zijn de looden zilversmidsmodellen en andere oude zilversmids-werktuigen, die ik bij mijne nasporingen bij verschillende zilversmeden hier ter stede heb kunnen bemachtigen. Waar ik deze nog vond werden zij mij met de meeste welwillendheid voor het museum afgestaan. Ik kreeg o.a. aanwinsten: bij den heer S.F. Doodkorte (de oude zaak van den heer B. Reinders), bij den heer H. Kraak (oude zaak van den heer F.C. Bakkers) bij den heer W. Fluitsma (oude zaak van de firma Tulleners), bij den heer J. Bolman (oude zaak van diens vader), bij den heer P. van Erp (oude zaak van diens vader) en bij den heer R.W. Kijlstra, die zich voor eenige jaren van Drachten hier vestigde.

Ook aan deze heeren dus wel de dank van het museum. Ik hoop, dat nog vele anderen hun goede voorbeeld volgen en daardoor ook deze collectie modellen kan worden uitgebreid. Er zijn er reeds vele honderden van in het museum, waarvan enkele der belangrijkste hier zijn uitgesteld.

Een derde belangrijke aanwinst op dit gebied uit den laatsten tijd is een legaat van wijlen den heer Anne Baukes Visser, in leven zeehandelaar te Heeg en bestaat uit een mooie collectie gebruiks- en étagérezilver. Deze laatste groep, van onverdacht antiek gehalte (een goede eigenschap, die maar aan een klein gedeelte van het in omloop zijnd zoogenaamd zilveren kinderspeelgoed eigen is) vormt een goede aanvulling van de museum-collectie, speciaal op dit punt.

Het is thans verder mijne bedoeling, om zoo mogelijk in een aparte vitrine in het museum nog, van merken voorziene, Friesche zilversmidswerken op te stellen, waaronder ook gewone gebruiks-voorwerpen, die door hunne merken een studiemateriaal voor dit onderwerp te meer leveren. Enkele voorwerpen, die een eerste poging daartoe vormen, zijn hier uitgesteld. Met een opwekking aan allen, die iets voor dit belangrijke onderwerp voelen, om door mede-werken of bijdragen de kennis van dit onderwerp vooruit te helpen, besluit spreker.

Leeuwarder courant
27-10-1923